

ІНФОРМАЦІЙНІ ВІЙНИ І ТРАНСФОРМАЦІЯ ВІДНОСИН СОЦІАЛЬНОГО КОНТРОЛЮ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

INFORMATION WARS AND TRANSFORMATION OF SOCIAL CONTROL RELATIONS IN THE INFORMATION SOCIETY

У статті описані процеси трансформацій у механізмах відносин соціального контролю в інформаційному суспільстві. Розглянуто низку особливостей зростання динаміки інформаційних процесів у постіндустріальному суспільстві. Описані можливості комунікативної взаємодії у двох аспектах – позитивному чи демократичному й негативному. Проаналізовано можливості соціального контролю в демократичному суспільстві та їх зміни з приходом Інтернет-епохи. Основну увагу автор концентрує на теоретичних і методологічних позиціях учених, які належать до різноманітних наукових шкіл і вивчають особливості трансформації комунікативних практик сучасного інформаційного суспільства.

Ключові слова: *постіндустріальне суспільство, трансформаційні процеси, соціальний контроль, інформаційно-комунікативні технології, соціальні комунікації, інформація, маніпуляція.*

В статье описаны процессы трансформаций в механизмах отношений социального контроля в информационном обществе. Рассмотрен ряд особенностей возрастания динамики информационных процессов в постиндустриальном обществе. Описаны возможности коммуникативного взаимодействия в двух аспектах – положительном или демократическом и негативном. Проанализированы возможности социального контроля в демократическом обществе и

их изменения с приходом Интернет-эпохи. Основное внимание автор концентрирует на теоретических и методологических позициях ученых, принадлежащих к различным научным школам и рассматривающих особенности трансформации коммуникативных практик современного информационного общества.

Ключевые слова: *постиндустриальное общество, трансформационные процессы, социальный контроль, информационно-коммуникативные технологии, социальные коммуникации, информация, манипуляция.*

The article describes the processes of transformation in the mechanisms of relations of social control in the information society. A number of features of increasing the dynamics of information processes in a postindustrial society are considered. The possibilities of communicative interaction in two aspects – positive or democratic and negative – are described. The possibilities of social control in a democratic society and their changes with the advent of the Internet era are analyzed. The author concentrates on the theoretical and methodological positions of scientists belonging to different scientific schools and considering the features of the transformation of communicative practices of the modern information society.

Key words: *post-industrial society, transformation processes, social control, information and communication technologies, social communications, information, manipulation.*

УДК 316.4.057.4

Горпинич Г.І.

аспірант кафедри соціології та суспільних наук
Академія праці, соціальних відносин та туризму

Постановка проблеми. Світові тенденції розвитку сучасних суспільств дають підставу багатьом авторам стверджувати про формування інформаційного типу суспільних відносин, який у своїй основі базується на зростаючому й переважному значенні інформації та мережевих технологій, які по-новому визначають характер взаємодії суб'єктів соціальної реальності.

Новітні інформаційно-комунікаційні технології (далі – ІКТ) вказують на все більший вплив на життя людини. Процес глобальної інформатизації розвивається стрімко, лавиноподібно й непередбачувано, випереджаючи теоретичне осмислення його наслідків. Як зазначає Р. Даль, «ми ледь лише почали серйозно обдумувати можливості, що відкриваються нам у зв'язку з використанням ІКТ, і провели в незначних масштабах найперші, боязкі спроби» [2, с. 149]. Інформаційна революція ставить перед світовою спільнотою безліч проблем соціально-політичного характеру. Розглянемо деякі з них.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретичні засади цих змін ми бачимо в багатьох працях, зокрема в роботах Д. Белла, який передбачив зростання значення телекомунікаційних технологій у процесах відтворення й модернізації соціальних та економічних відносин. А. Турен у роботі «Постіндустріальне суспільство» припустив, що з ускладненням інформаційних технологій соціальне розшарування суспільства буде відбуватися між тими, хто контролює інформацію, й іншими групами: «Новий панівний клас визначається наявністю знання та певного рівня освіти» [14, с. 50]. Подібним шляхом ідуть й інші відомі теоретики. Зокрема, в дослідженнях інформаційного суспільства Е. Тоффлер передбачає, що соціальні проблеми світового розвитку прямо пов'язані з «шоком майбутнього» або зі значними змінами з приходом інформаційної ери й нездатністю більшості адаптуватися до них. Це відбувається через різкість переходу від індустріального суспільства до нового способу організації суспільства, зростання ролі інформа-

ційного контролю над суспільними відносинами. Визначальною рисою інформаційного суспільства, на думку М. Кастельса, є мережева логіка його побудови, яка базується на впровадженні та використанні нових видів інформаційно-комунікативних технологій. Мережеве суспільство, згідно з автором, «створене мережами виробництва, влади й досвіду, які утворюють культуру віртуальності в глобальних потоках часу і простору» [6, с. 39]. Згідно з позицією автора, впровадження нових ІКТ дає змогу не тільки групам, а й індивідам отримувати користь від використання нових комунікативних можливостей. Електронні мережі дають можливість продукувати й поширювати знання та інформацію, збільшуючи можливості пристосування людей до соціального середовища і здатності до відкриттів. Відповідно, тенденції світового розвитку зміщуються в напрямі від залежності від фізичних ресурсів до мобілізації та координації знаннями й інформацією, що сприяє появі «інформаційного капіталізму». Нині на вітчизняному поприщі розробкою та дослідженням цих питань займаються А. Ручка, Н. Костенко, Р. Шульга, В. Бурлачук, С. Барматова, Л. Скокова, М. Наумова, К. Тягло, Н. Отенко.

Постановка завдання. Отже, відзначаючи зміни, які відбуваються в системах інформаційно-комунікативних технологій, спробуємо реалізувати мету статті й описати, відповідно, трансформацію в механізмах відносин соціального контролю в інформаційному суспільстві.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним із ключових понять теорій інформаційного суспільства є інформація. Інформацію визначають як «відомості про навколишній світ і його процеси, які сприймаються людиною або спеціальними засобами» [3, с. 53]. Отже, наявність інформації передбачає суб'єкта, від якого вона прямує до об'єкта, а також систему комунікаційних механізмів її поширення в суспільстві. Як таку систему ми будемо розглядати найбільш істотні механізми засобів масової інформації та Інтернет технологій.

Сутність сучасної інформаційної революції, на думку дослідників інформаційного суспільства, полягає в значному зростанні інтенсивності інформаційних процесів в управлінні завдяки розвитку технічних засобів на базі мікроелектроніки й застосування наукової методології, в результаті чого відкриваються нові можливості якісного перетворення виробничих сил, прискорення науково-технічного та соціального прогресу.

Г. Абдєєв відзначає низку особливостей зростання динаміки інформаційних процесів у постіндустріальному суспільстві. До них зараховують, по-перше, зростання швидкості передачі інформації. З виникненням радіо вона зростає до швидкості світла і стає доступною мільйонам людей по всьому світу. По-друге, збільшення обсягу інформації. Так, сучасні кабельні та супут-

никові системи дають змогу створювати потужні системи зв'язку й навігації, передавати надзвичайно великі потоки інформації. По-третє, це прискорення обробки інформації за допомогою комп'ютера, який дає можливість мільйонам людей по всьому світу створювати нове середовище з виходом на глобальний інформаційний ресурс людства. Також відзначаються нові можливості використання зворотних інформаційних зв'язків, зростання виробництва нової інформації і прискорення її інтеграції, її візуалізації тощо. Саме такі ознаки є властивими сучасним інформаційним товариствам [3, с. 54].

Однак варто зазначити, що до інформаційної революції специфіка комунікативних технологій, які здійснювали найбільш істотний вплив на свідомість людей (радіо, телебачення), характеризувалася односторонньою спрямованістю від суб'єкта до об'єкта контролю й мала лінійний характер. За такого типу інформаційного впливу відбувається розподіл інформації від центру до периферії, тоді як її рух назад до центру й по інших напрямках є надзвичайно ускладненим. Протягом історії розвитку комунікативних технологій, а особливо в індустріальному суспільстві, саме така траєкторія руху інформації панувала в соціальних системах.

За такого – лінійного – характеру поширення інформації носієм інформаційної влади в суспільстві є інформаційні агентства, ЗМІ, рекламні та PR-компанії, а також інститути соціалізації. Інформаційний контроль проявляється через управління комунікаціями, їх спрямованість і зміст за допомогою інформації. Інформаційний контроль відрізняється від інформаційного впливу стійкістю й силою впливу суб'єкта на об'єкт, високою мірою контролю за її поведінкою. Відзначимо, що комунікації здійснюють визначальний вплив у тому числі й на політичну поведінку.

Соціальні комунікації стають формою буття інформації, а її використання лежить в основі реалізації інформаційного контролю. Тому соціальний контроль є управлінням комунікаціями, їх спрямованістю і змістом за допомогою інформації. О. Хижняк зазначає: «Безпосередньо впливаючи на змістовну спрямованість комунікацій, інформація здатна впливати на політичну поведінку людей двома способами:

а) спонукати людей до певних дій, визначити їх цілі і зміст;

б) запобігати або блокувати виникнення невігідних, опозиційних політичних рухів і протестів» [8].

Г. Бахрах і М. Баратц уважають, що через блокування проявляється властивість обмеження соціальним контролем або «друга особа влади». Так, цей аспект інформаційного контролю розкривається через здатність суб'єкта «замовчувати політичні факти, применшувати їх значення, відволікати від подій за допомогою сенсацій,

скандалів, а також вилучити зі сфери суспільних дискусій і політичних рішень теми й події, тим самим запобігати їх усвідомленню масами» [3, с. 68]. Особливість політичної сили інформаційного контролю – в його непомітності, відсутності опору з боку об'єктів контролю: «Сприймаючи відповідним чином препаровану політичну інформацію, людина може непомітно для себе перетворитися з противника влади в прихильника, голосувати всупереч власним інтересам, відстороняться від участі в політичному житті на користь своїх політичних опонентів» [3, с. 68]. Інформація є глобальною, може передаватися миттєво, а об'єктом розгляду стає будь-що особисте або суспільне, наприклад, особисте життя політика. Підбираючи, оцінюючи й коментуючи інформацію, ЗМІ мають можливість давати політичну та моральну оцінку, впливати на політичну кар'єру.

Н. Болъц у роботі «Нова історія», кажучи про ЗМІ як про творця суб'єктів політичної влади, вживає поняття «медійне інсценування»: «Оскільки наші знання про реальність опосередковуються ЗМІ, стає безглуздо відрізнати відображення від активного явища. Те, що реально відбувається, є суспільною подією тільки через своє медіальне відображення» [13, с. 15]. Говорячи про масштаб впливу ЗМІ, тобто про ступінь впливу інформаційної влади, Н. Луман стверджував, що її вплив проявляється на рівні соціальних, групових механізмів: «ЗМІ генерують соціальну пам'ять, визначають соціальний зміст подій, тим самим програмують сьогодення й майбутню політичну поведінку громадян» [13, с. 15].

С. Кара-Мурза відзначає, що «безперервне бомбардування свідомості сенсаціями, які впливають на почуття, особливо «поганими новинами», виконує важливу функцію підтримання необхідного рівня нервового напруження. Підтримка відчуття безперервної кризи різко підвищує схильність людей до навіювання та знижує здатність до некритичного сприйняття. Гіпнотизуючий вплив телебачення сприяє тому, що людина частково втрачає свободу волі і проводить біля екрану більше часу, ніж того вимагають її потреби в інформації й розвагах» [5, с. 253–255]. Отже, пасивне сприйняття несистематизованої інформації призводить до того, що ЗМІ працюють проти людини з різних інформаційних джерел, необхідних для існування людини в сучасному світі, вони набувають характеру імпульсів, які руйнують когнітивну й сенсорну системи особистості.

Можна говорити й про інший вплив на соціальні відносини з боку інформаційних інститутів або політичне маніпулювання, здійснюване за допомогою PR-технологій. Цей вид контролю є завуальованим управлінням політичною свідомістю й поведінкою, щоб змусити людей діяти (або не діяти) всупереч своїм інтересам. При цьому політична маніпуляція є прихованим управлінням поведінкою людей і їхньою

політичною свідомістю, яка здійснюється такими способами:

1. Через фабрикацію фактів: «Маніпулятори говорять правду, тільки коли правда може бути легко перевірена. В інших випадках намагаються піднести матеріал у потрібному їм ключі» [4].

2. Через відбір для матеріалу подій реальності – подачу єдиної інформації різними словами.

3. Через поширення «сірої» та «чорної» інформації: «У другій половині ХХ століття ЗМІ стали використовувати технології психологічної війни ... метою якої є підриг політичної й соціальної структури країни ... до такої міри деградації національної свідомості, що держава стає нездатною до опору» [4].

4. Через твердження й повторення: «Інформація подається у вигляді готових шаблонів, які активно задіюють наявні в підсвідомості стереотипи. Надмірне повторення притупляє свідомість, змушуючи будь-яку інформацію практично без змін відкладатися в підсвідомості. А з підсвідомості, через певний проміжок часу така інформація переходить у свідомість» [4].

5. Дроблення й терміновість: «Коли цілісний характер соціальної проблеми навмисно оминається, а уривчасті відомості про неї пропонуються як достовірні «інформація», то результати такого підходу завжди однакові: нерозуміння ... апатія і, як правило, байдужість» [4].

Зазначені засоби мають й інші назви, а також доповнення: навіювання соціальних міфів, поширення брехні та наклепу, фрагментація інформації, неправдиве її коментування, підтасовування фактів, використання спеціальних механізмів формування ілюзорного свідомості («наклеювання ярликів», «напівправа», «спіраль замовчування», збиток іміджу, компрометація супротивників через перекручування фактів).

Унаслідок інформаційної революції з'являються нові можливості використання зворотних зв'язків у комунікаціях. Уперше стає можливим вести мову про циркуляцію будь-яких видів соціальної інформації, тобто про рух інформаційних потоків по будь-якій траєкторії. Суб'єкт поширення інформації може розраховувати на відповідь у реальному часі практично тоді, коли поширюються повідомлення. При цьому адресат сам стає джерелом інформації [3, с. 56–58].

Таку траєкторію циркуляції інформації позначають як інформаційну мережу, а найбільш наочно ці зміни характеризуються на прикладі можливостей застосування мережі Інтернет.

Відзначимо, що нові можливості комунікативної взаємодії можна розглядати у двох аспектах – позитивному чи демократичному й негативному. Соціальний контроль у демократичному суспільстві зазнає суттєвих змін з приходом Інтернет-епохи; нові потужні інформаційні засоби реалізації політичних цілей актуалізують

такі поняття, як інформаційна війна й інформаційна безпека; поряд із цим набуває нового поширення можливість використання нових демократичних методів соціального контролю.

Інтернет як вид соціально-технологічної комунікації є загальносвітовою інформаційною мережею. Вона об'єднує близько 50 тис. локальних, регіональних і міжнародних мереж. Глобальні інформаційні мережі впливають на спосіб життя тисяч людей. Інтернет інтенсивно використовується для пошуку інформації, популярних інформаційних Інтернет-видань, у тому числі електронних газет, як засобу комунікації (електронна пошта). Розвиток інформаційної сфери безпосередньо пов'язаний із відкритістю соціальної системи, існуванням громадської думки.

Інтернет створений на початку 1970-х років Міністерством оборони США як експериментальна мережа з декількома комп'ютерами з метою збереження бази даних у разі знищення одного або декількох комп'ютерів. Вона мала працювати за умов, що в будь-який момент будь-яка її частина може зникнути. Співробітники, зайняті обслуговуванням нового винаходу, використовували його як засіб листування, зробивши з комп'ютерної системи «швидку пошту». Отже, науково-технічне досягнення поширилося з військової в соціальну сферу, розширюючи можливість взаємодій людини та суспільства.

Інтернет активно використовують політехнологи, зусиллями яких створюються сайти з компрометуючою інформацією, де можуть розміщуватися конфіденційні дані про об'єкт контролю, повідомлення відомих політиків і журналістів. Така інформація є корисною для структур, провідних інформаційних війн, конкурентної боротьби брудними методами. Функції таких сайтів – реалізувати вплив на комерційну та політичну сфери в світі мас-медіа. У результаті їхньої діяльності формуються групи інформаційного впливу (політичні проекти, Інтернет-газети). Вони являють собою стійкі утворення, що створюють альтернативну для традиційних ЗМІ інформаційну систему, яка впливає на політичну ситуацію, на настрої і свідомість політичної еліти, позиції й технологію подачі інформації. Ці утворення створюють низку мережевих продуктів, які знаходять своє місце в способах ведення інформаційних війн. Інтернет використовують наукові та політичні центри, інтелектуальна еліта, засоби масової інформації. Вони є першими одержувачами «препарованої» певним способом інформації. При цьому така інформація є анонімною, на відміну від друку та електронних ЗМІ. Разом із тим преса, поширюючи цю інформацію, посиляється на сторінки Інтернету, сприяючи процесу «відмивання» компрометуючої інформації, а Інтернет стає джерелом соціальної кризи.

Першими щодо інших переваги Інтернету усвідомив уряд США. Так, їхній уряд оцінив важливе стратегічне значення масштабного й надшвид-

кого обміну інформацією для успішної конкуренції Сполучених Штатів з іншими країнами в галузях торгівлі, науки й техніки, політики та початку фінансування розвитку національної інформаційної інфраструктури. У США за допомогою Інтернет-технологій здійснюється тиск на конгресменів з різних питань: на їхні адреси надсилається електронною поштою некерований потік вимог. Такий метод маніпуляції отримав назву «лобювання на рівні коренів трави» [7, с. 345].

Також небезпідставно різного роду побоювання викликають комп'ютерні віруси. Панічний стан комп'ютерних користувачів відзначено в 1992 році напередодні 6 березня, коли комп'ютерний вірус «Мікеланджело» мав атакувати 5 млн. IBM-сумісних комп'ютерів. Вірус знайдений у системах Конгресу США, корпорації «Х'юз», яка обслуговує Пентагон. В обчислювальних центрах уругвайської армії він знищив архівні дані контррозвідки. Сліди «Мікеланджело» знайдені в Англії, в Японії, на Тайвані та інших країнах. Отже, розвиток технологій може слугувати не тільки інформаційною атакою, а й реальною загрозою заподіяння шкоди і збитків національній або фінансовій безпеці [1, с. 157].

Інший підхід розкривається в роботах М. Кастельса, який передбачає, що влада диференціюється в мережевому суспільстві, а владні структури не визначаються однією групою або окремим видом владної структури, а характеризуються можливістю контролю інформаційних технологій: «Той, хто володіє достатніми фінансовими засобами, має більше шансів, управляти перемикачем (інформаційною мережею) у свою користь» [9, с. 410]. Ключову роль у управлінні М. Кастельс надає контролю над інформаційними мережами в сучасному суспільстві.

М. Кастельс убачає діалектичний процес щодо розвитку сучасних комунікативних засобів. Сучасний Інтернет формується в конфлікті між глобальними корпораціями, які перетворюють зміст мережі в товар, і творчою аудиторією, яка намагається здійснювати громадський контроль над мережею й захистити свої права на комунікацію без корпоративного втручання. Усі учасники ринку засобів масової інформації стикаються із завданням перетворення в товар автономних засобів Інтернет-комунікації. Створюються експерименти рекламного фінансування, платних комунікаційних послуг. Корпорації пріоритетним завданням ставлять використання потенціалу масової комунікації для обслуговування своїх інтересів, беручи участь в обмеженні комунікаційних свобод.

Прикладом таких тенденцій може бути характер діяльності компаній Google, Microsoft, Facebook з отримання інформаційних даних своїх клієнтів. Так, ці компанії мають можливість збирати і зберігати велику кількість персональних даних, таких як електронне листування, відомості про контакти, пошукові запити, покупки

й інші дані про користувачів Інтернет, які використовують послуги зазначених корпорацій. Бізнес-структури вже зараз є основою збирання й використання такої інформації [12, с. 1].

Незважаючи на негативні прояви сучасних ІКТ, неможливо не відзначити демократичні прояви можливостей їх застосування. Кіберпростір є різновидом інформаційного світу, який живе за своїми законами, відмінними від реального світу. І коли людина створює власний інформаційний сервер, до якого відкритий доступ для світової аудиторії, або відкриває в Інтернеті персональну сторінку, вона отримує можливість вести діалог, обмінюватися інформацією, знаходити однодумців, набуває ролі активного суб'єкта суспільних зв'язків, виступаючи не тільки їх споживачем, а й творцем. Це вже новий рівень розвитку особистості й нова – демократична – властивість громадських зв'язків. Розвиток інтегративної інформації, комунікації та соціальних мереж в Інтернеті спровокував новий виток технологічно детермінованого соціологічного оптимізму. Так, сформулась думка, що нові мережі можуть сприяти появі нової «економічної демократії» [10, с. 37]. На думку К. Келлі, прихильника неоліберального розвитку ІТ, в таких мережах люди «працюють спільно для досягнення спільної мети й діляться продуктами своєї роботи, працюють без заробітної плати й користуються плодами праці безкоштовно» [11, с. 10].

Висновки з проведеного дослідження.

Ключовим етапом формування демократичних уявлень про можливості використання мереж є також розвиток нових концепцій прояву демократичних можливостей, зокрема створення електронного уряду та електронної демократії. Електронний уряд можна визначити як набір практик або впливу від політичних рішень, національної законодавчої діяльності до громадських послуг громадянам на регіональному рівні з використанням інформаційних технологій. Більш широке визначення містить також дії, спрямовані на забезпечення таких послуг і їх організацію, як поліпшення контактів між урядовими органами й суспільством, регулювання й установа зв'язку між громадянським суспільством і державними структурами. Станом на сьогодні електронний уряд у розвинених країнах (наприклад, ЄС) стає фундаментальним способом взаємодії з громадянами та зацікавленими сторонами – національними, міжнародними компаніями, для яких Інтернет є важливим засобом вивчення споживчих переваг, громадської думки, за будь-яких соціальних проблем та економічних питань.

Розкриваючи характер соціального контролю в інформаційному суспільстві, можемо констатувати: стає очевидним, що він зазнає широко-масштабних змін. По-перше, через мережевий характер соціальних відносин його реалізація не може виходити з єдиного центру. Так, центр надходження адміністративних указівок не всти-

гає відстежувати й охоплювати спонтанні комунікації, тісні сплетіння комунікативних зв'язків. Тим часом соціальні суб'єкти, на яких спрямовано інформаційний контроль, мають можливість миттєво реагувати на вплив, що застосовується до них. По-друге, технологічно інноваційний характер розвитку інформаційного суспільства супроводжується формуванням широкої можливості доступу до інформаційних ресурсів, яка сприяє умовам формування суспільства, в якому влада переходить до тих, хто володіє інформацією. Оскільки ж інформація є колективним продуктом, то владно-управлінська тенденція полягає в наростанні конкурентних відносин, демократизації всіх владних структур. По-третє, трансформація комунікативних практик сучасного інформаційного суспільства призводить до появи нових форм демократичного соціального впливу, з одного боку, і нових можливостей інформаційного тиску – з іншого.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бойко Н. Социальный контроль и демократизация общества. Київ: ІС НАНУ, 2007. 272 с.
2. Даль Р. О демократии / пер. с англ. А.С. Богдановского; под ред. О.А. Алякринского. Москва: Аспект Пресс, 2000. 208 с.
3. Дука С.И. Информационное общество. Социогуманитарные аспекты. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета, 2004. 172 с.
4. Зелинский С.А. Психотехнологии гипнотического манипулирования сознанием человека. URL: <http://psyfactor.org/lib/zelinski2-11.htm>. (дата обращения: 15.06.2018).
5. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием. Москва: ЕСКМО, 2000. 864 с.
6. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура. Москва: ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.
7. Макаревич Э.Ф. Игры интеллигентов, или Социальный контроль масс. Москва: Алгоритм-Книга, 2003. 480 с.
8. Хижняк О.В. Локальний соціальний контроль як колективна дія (на прикладі колективно-договірної практики). Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент. Вип. 18. Київ: Вид-во НПУ ім. Драгоманова, 2015. С. 21–30.
9. Castells M. Communication power. Oxford: OUP, 2009. 592 p.
10. Eggers W. Government 2.0: Using technology to improve education, Cut Red Tape, Reduce Gridlock, and Enhance Democracy. Lanham: Rowman & Littlefield, 2007. 299 p.
11. Kelly K. New rules for the new economy. N.Y.: Penguin Group US, 1999. 192 p.
12. Kopyloff V. Google has lots to do with intelligence. San Francisco chronicle. 2008. March, 30.
13. Luhmann N. Realitat der massenmedien. Leverkusen: Opladen, 1996. 219 p.
14. Touraine A. The Post-Industrial society. Tomorrow's social history: Classes, conflicts and culture in the programmed society. N.-Y.: Random house, 1971. 244 p.